

Селянство за умов соціокультурних, соціально-економічних та суспільно-політичних трансформацій XIX – XXI ст.

The peasantry under the conditions of socio-cultural, socio-economic and socio-political transformations of the 19th – the 21st century

УДК 94:37.018.593(477.83/.86-22)“1920/1930”(045)

DOI: 10.31651/2413-8142-2021-25-Boiechko

В. Ф. Боєчко

*доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6023-4832>
e-mail: osbb53@ukr.net*

Г. В. Боєчко

*магістр історії, Вроцлавський університет, м. Вроцлав, Польща
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3534-6258>*

Бібліографічний опис для цитування: Боєчко В. Ф., Боєчко Г. В. Система недержавних закладів освіти українського селянства у Східній Галичині та Волині в 20-30 рр. XX ст. *Український селянин*. 2021. Вип. 25. С. 6-10. doi: 10.31651/2413-8142-2021-25-Boiechko

СИСТЕМА НЕДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ТА ВОЛИНІ В 20-30 РР. XX СТ.

У статті проаналізовано систему недержавних закладів освіти українського селянства на Східній Галичині та Волині. Недержавні заклади освіти стали основою організації освіти української молоді й селянства. Зазначено, що провідна роль у розвитку системи української освіти належала громадським організаціям, товариствам та греко-католицькій церкві. Вагому роль відігравали товариства «Рідна школа» і «Просвіта», що мали регіональні особливості своєї діяльності. Акцентовано увагу, що більшість українських навчальних закладів перебувала під патронатом греко-католицької церкви та очолювалася священниками.

Ключові слова: селянство, освіта, греко-католицька церква, Східна Галичина, Волинь.

Постановка проблеми. На сучасному етапі українсько-польських взаємин та утвердження обох держав у світовому та європейському співтовариствах особливої актуальності набувають уроки відновлення національної державності, становлення та розбудови Польської держави в складних умовах міжвоєнної Європи. Дослідження історії Другої Речі Посполитої для вітчизняних істориків є важливим і з точки зору тривалого перебування частини українських земель у складі Польщі. Процеси, що відбувались у взаємовідносинах двох народів протягом міжвоєнного періоду, є доволі складні й потребують детального висвітлення. Українці Східної Галичини і Волині у 1920-х – 1930-х рр. перебували у скрутному становищі, не маючи власної держави. Політика колонізації, запроваджена тогочасним польським урядом, залишила українське населення без можливості здобувати освіту рідною мовою. Важливість публікації зумовлена тим, що у вітчизняній історіографії недостатньо повно висвітлено систему недержавних закладів освіти

українського селянства Східної Галичини і Волині в 20-30 рр. XX ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До порушеної нами теми за роки незалежності України зверталися вітчизняні історики, які вивчали окремі аспекти, зокрема С. Гнот [1], Г. Білавич, Б. Савчук [2] та інші.

Мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні особливостей системи недержавної освіти українського селянства на Східній Галичині та Волині в 20-30-их рр. XX ст.

Виклад основного матеріалу. З огляду на політику, яка проводилась польською владою у 1920-х – 1930-х рр., протистояти знищенню українського шкільництва можна було організацією системи недержавної освіти, створюючи власні приватні українські заклади навчання. Від 1922 р. цю функцію на себе взяли громадські об'єднання та товариства. Одним з найбільш активних стало Українське педагогічне товариство (з 1926 р. – «Рідна школа»). Станом на 1923 р. під опікою організації перебувало 27 народних шкіл, 10

гімназій та інші освітні заклади, в яких навчалося 10 тисяч українців. Упродовж 1925-1929 рр. темпи приросту україномовних освітніх організацій становили 25-30% щорічно. Якщо у довоєнний період товариство було на п'ятому місці з-поміж масових громадських об'єднань, то у 1930 р. посідало друге місце після «Просвіти» [1, 301]. Серед завдань, які були ухвалені на з'їзді організації, найважливішим було об'єднання всіх приватних українських шкіл та гімназій під керівництвом «Рідної школи», розвиток мережі приватних садочків та шкіл для українців, поширення фахового шкільництва серед українців на «східних кресах» [2]. Розбудова системи фахових шкіл відбувалося на тлі матеріальних проблем, адже у «Рідної школи» не було пристосованих приміщень та інвентарю. Однак організація знайшла вихід і почала організовувати «практичні курси ремесла і промислу». Так, у 1927 р. у Борщеві «Рідна школа» заснувала курси ткацтва, в Радехові – слюсарства, в Перегінську – столярські, також курси шиття були засновані в Винниках, Лисиничах, Галичі, Войнилові й Белзі [3, 51].

Також «Рідна школа» створювала «фахово-доповнюючі вечірні школи», які були призначені для набуття практичних навичок. Такі школи мали такі ж права, що і державні школи. Після їх закінчення випускники допускалися до іспитів для підвищення на вищу посаду. До школи приймали учнів у віці 14-18 років, які закінчили 4 класи народної школи. Станом на 1927 р. подібні «фахово-доповнюючі» школи існували у Львові (чоловіча та жіноча), Станиславові (тільки чоловіча), Перемишлі та Коломиї й налічували в середньому 140-150 учнів у кожній [3, 51].

Водночас приватні школи не могли повноцінно замінити державні заклади освіти, зважаючи на декілька причин: по-перше, не вистачало українських вчителів; по-друге, не було заможного середнього класу, який міг би фінансувати створення та утримання цих шкіл; по-третє, беручи до уваги слабе матеріальне становище українського селянства, люди не могли собі дозволити віддати дитину до українського приватного закладу і, як результат, дитина йшла або до польської школи або взагалі залишала навчання.

Значним ударом для української недержавної освіти також обернулася «пацифікація» 1930 р., адже окрім закриття українських гімназій, які існували, відбувалися також погроми і фізичне знищення українських громадських установ та шкіл. Так, під приводом, що вчителі не виховують в учнів поваги до уряду та держави, у 1930 р. було заборонено українські приватні гімназії у Дрогобичі, Рогатині та Тернополі. У таких умовах головне управління «Рідної школи» активізувало відозви до української громадськості активно підтримувати боротьбу за українське шкільництво.

Для цього необхідно було володіти певними матеріальними засобами. Тому «кожний українець, кожна читальня, кооператив, молочарня, «Луг», «Сокіл», філія «Сільського Господаря», церковне братство та кожна українська організація повинні стати активними членами «Рідної школи», усі фізичні особи зобов'язані були сплачувати за рік від 2 до 10 злотих, а незаможні селяни і робітники - 1 злотий. Членами-добродіями товариства ставали особи, які жертвували одноразово 50 американських доларів. Члени кооперативів, українських товариств сплачували щомісячно 1% добровільних пожертв зі своїх прибутків» [1, 7]. Кошти для товариства пропонувалося збирати шляхом різдвяного колядування, а також на Великодні свята.

На зібрані гроші «Рідна школа» відкривала приватні всенародні школи, заборонки (дошкільні навчальні заклади), проводила лекції, передусім по містах і містечках, а також по селах, в яких найбільше спостерігалися процеси денационалізації. Відповідні кошти виділялися і на видавничу діяльність, на організацію дитячих вистав, концертів на вшанування Т. Шевченка, І. Франка, М. Шашкевича та інших українських діячів. Про важке економічне становище свідчить те, що в 1932 р. «Рідна школа» вдалася навіть до внутрішньої безвідсоткової позики на суму 250 тис. злотих. Незважаючи на слабкий економічний стан населення, впродовж 1932 - 1934 рр. надійшло 141 тис. злотих, хоча, звісно, більшість пожертв була не від простих селян, а від кооперативів, духовенства та емігрантів [1, 7].

Великою проблемою для «Рідної школи» став також шкільний закон 1932 р. Найбільші побоювання викликали труднощі з прийомом на роботу нових вчителів та надавання концесій. У зв'язку з цим виникали навіть роздуми про те, чи можливо буде взагалі розвивати приватне шкільництво, не порушуючи законів [2].

Аналізуючи діяльність «Рідної школи», приходимо до висновків, що найбільший вплив на розвиток організації мало греко-католицьке духовенство, особливо у 1930-х рр., оскільки з 69 голів повітових гуртків 24 були священниками, що складало 25% керівників осередків [2, 51]. Особливо прихильним до розвитку українського шкільництва був митрополит Андрій Шептицький. Він особисто пожертвував 10 тисяч на діяльність «Рідної школи». Це однозначно позитивно впливало на авторитет організації та на її матеріальний стан, адже факт того, що священник перебував на чолі місцевого осередку сприяв більшій кількості добровільних пожертв.

Загалом «Рідна школа» стала основою для організації системи недержавних закладів освіти, в яких українське селянство мало змогу отримувати освіту з елементами національного виховання. Організація опікувалася педагогічним

процесом у дошкільних навчальних закладах, народних школах, гімназіях, фахових школах, вела навчальні курси та лекції для неграмотних селян, займалася бібліотечною і видавничою справами. Попри складнощі з залученням значних коштів для розвитку організації, «Рідна школа» станом на 1930 р. утримувала 81 народну школу, в яких навчалось 20% дітей українських селян, 12 середніх загальноосвітніх (20% українських учнів), а також 7 фахових шкіл.

Висвітлюючи стан української освіти на українських землях Другої Речі Посполитої, відзначимо вплив греко-католицької церкви і духовенства на розвиток освітніх процесів. Зважаючи на те, що усі державні школи різного рівня підготовки були тільки з польською мовою навчання і доступ до них українській молоді ускладнювався, церква активно долучалася до утворення мережі українських освітніх установ. Значну роль у вихованні молоді виконували інститути при монастирях сестер-василіанок. Ці установи у своїй організації були схожими на гуртожитки. Крім недорогого житла, малозабезпечені підопічні отримували пільги в оплаті за навчання. Інститути створювалися не лише при тих монастирях, де існували школи. Вихованки окремих інститутів відвідували державні школи різних рівнів: як середні, так і вищі [1, 302].

У системі вищої освіти Галичини міжвоєнного періоду спостерігаємо тенденції, характерні для всього українського шкільництва. Вступ української молоді до польських вищих шкіл дуже ускладнювався, особливо до львівських. Практично неможливо було навчатися на медичному, природничому факультетах, поглиблювати знання у сфері ветеринарної медицини, фармацевтики, фізичного виховання, технічних наук, важко вступити на педагогічний фах. Так, Д. Левицький наводить приклад, що на медичні відділи у Львові, Кракові, Варшаві та Познані у 1933 р. прийняли всього 14 українців, хоча в один лише львівський було прийнято «100 поляків та кільканадцять жидів» [4]. Єдиним українським закладом вищої освіти у Другій Речі Посполитій можна вважати Греко-католицьку Духовну Академію у Львові, створену в 1928 р. під патронатом митрополита Андрея Шептицького та Йосипа Сліпого. Цей навчальний заклад мав два факультети: філософський і теологічний. У ньому викладалися соціологія, філологія українська, музика, мистецтво та право. У 1930-х рр. у закладі вищу освіту здобувало 200 осіб [1, 307].

Говорячи про поширення освіти та культури серед українського населення, відзначимо величезну роль у цьому культурно-освітнього товариства «Просвіта». Воно стало найстарішою культурно-освітньою українською організацією, яка допомогла в організації інших важливих

товариств, таких як, згадані вище «Рідна школа», Товариство ім. Шевченка, Сільський Господар. Утворена ще 1868 р. у Львові, організація ставила за мету «моральну, матеріальну та політичну допомогу українському народу, видання книжок та брошур тією мовою, якою говорить народ». Активний розвиток «Просвіти» почався на початку ХХ ст., коли було значно понижено плату для членів організації [6]. На території Східної Галичини велика частина населення були анальфабетами і одним із найбільших викликів для «Просвіти» стало поширення елементарної освіти для простих селян. Станом на 1914 р. «Просвіта» нараховувала 77 філій, 2944 читальні, 504 власні будинки і 2700 бібліотек, 200 тис. членів [7, 301].

Розвиток «Просвіти» на Волині відбувався за іншим сценарієм, адже до війни ця територія була під владою Російської імперії і створення «Просвіти» було неможливе, а відтак перша «Просвіта» на Волині з'явилася лише в 1916 р., у селі Мацеїв на Ковельщині.

Перша світова війна завдала величезного збитку «Просвіті», адже Галичина стала місцем активних бойових дій Першої світової війни, польсько-української війни та польсько-більшовицької. Таким чином, можна стверджувати, що війна на цих землях тривала не до 1918 р., а до 1921 р.. Станом на 1920 р. «Просвіта» мала лише 73 філії та 882 читальні. Після війни почався швидкий розвиток товариства, частково викликаний діями польської влади, коли для частини українського населення єдиною можливістю здобуття хоч якоїсь освіти українською мовою стало відвідування закладів «Просвіти». Упродовж 1920 – 1929 рр. чисельність «Просвіт» зростає декілька разів: станом на 1929 р. кількість філій складала 84, а читалень вже 2916. Велика цінність «Просвіти» полягала в тому, що вона не обмежувалася одним напрямом в освітній роботі, а зацілювала на собі багато видів діяльності, таких як: книговидавництво, читання лекцій, підтримка театру, утримання бібліотек [7, 302].

Велика кількість читалень говорить про те, що «Просвіта» була дуже популярною серед селянства, яке мало постійний доступ до початкового рівня української освіти. Польська влада проводила доволі непослідовну політику щодо діяльності «Просвіти». Наприклад, у Східній Галичині «Просвіта» могла почувати себе доволі впевнено і не відчувала сильних утисків з боку влади. [8]. Можливо, це було пов'язано з великою популярністю закладів «Просвіти» серед українського селянства і широких верств українців. Таким чином влада намагалася не загострювати конфлікт, хоча «Діло» подає інформацію, що у 1928 р. «було розв'язано (ліквідовано) 28 читалень. Основними мотивами для закриття закладів були: «давання в деяких читальнях газети з партійною закраскою; читання членами читалень політичних

часописів; участь членів читалень у виборах до громадських установ, а також до Сейму і Сенату; обговорювання політичних справ в читальнях» [9].

Державну політику щодо українських освітніх закладів ілюструє той факт, що під час «пацифікації» обов'язково знищувалися приміщення «Просвіти», а також найчастіше заарештовувався голова місцевого осередку. Водночас на діяльності «Просвіти» економічна криза позначилась не так сильно, як на кооперативах. Значною мірою через те, що «Просвіта» була неприбутковою організацією й існувала на пожертви своїх членів. Так, у звіті за 1928 р. подано інформацію про «вдало завершений в економічному плані рік», а за 1932 р., у розпал економічної кризи, сповіщається про «невелику кількість боргів, яка не є суттєвою загрозою» [10]. Загалом діяльність «Просвіти» у Східній Галичині була більш успішною, чим на Волині. Товариство здобуло прихильність та популярність не лише в українського селянства, а у широких верств українського населення [11].

Висновки. Отже, українська система освіти у період свого існування в Польській державі не втратила своїх національних рис, що стало можливим завдяки активній діяльності та

співпраці інтелігенції, кооперативів та греко-католицького духовенства. «Рідна школа» і «Просвіта» стали основою системи недержавних закладів освіти, в яких українська молодь і селянство мали змогу навчатися українською мовою. Незважаючи на об'єктивні проблеми, українським товариствам вдалось організувати на належному рівні освітній процес у дошкільних навчальних закладах, народних школах, учительських семінаріях, гімназіях та фахових школах. «Рідна школа» і «Просвіта» проводили навчальні курси і лекції для неграмотних, займалася бібліотечною та видавничою справами. Заснування під патронатом церкви низки приватних навчальних закладів різного рівня підготовки дало можливість українській молоді і селянству Східної Галичини і Волині можливість здобувати освіту та зберігати власну національну ідентичність.

Подяка. Автор статті щиро вдячний всім учасникам редакційної колегії за поради, надані під час дослідження та написання статті.

Фінансування. Автор не отримав жодної фінансової підтримки для проведення досліджень та написання статті.

Список використаної літератури та джерел:

1. Гнот С. Греко-католицька церква і організація суспільної опіки Галичини (1921-1939 рр.). *Актуальні проблеми державного управління*. 2001. Вип. 6. С. 299–309.
2. Білавич Г., Савчук Б. Товариство «Рідна школа» (1881-1939 рр.). Івано-Франківськ: Лілея - НВ, 1999. 155 с.
3. Мудрий В. Міркування з нагоди реформування шкільного устрою. *Діло*. 27 квітня 1932. Ч. 172. С. 1.
4. Мудрий В. Положення українського народу в Польщі. *Діло*. 6 листопада 1933. Ч. 268. С. 2.
5. Torzecki Ryszard. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-29. Kraków, 1989, 467 s.
6. Мудрий В. Колись і тепер. *Діло*. 8 грудня 1928. Ч. 153. С. 2.
7. Sadowska J. Jędrzejewiczowska reforma oświaty w latach 1932-1933. Białystok. 1999. 429 s.
8. Мудрий В. Просвіта за 1928 рік. *Діло*. 21.03.1929. Ч. 182. С. 2.
9. Ліщинський І. Українське народне учительство. *Діло*. 4.07.1929. Ч. 146. С. 2.
10. Вірний І. Кілька категорій українського народного вчителства. *Діло*. 6.10. 1933. Ч. 221. С. 3.
11. Вірний І. В справі санації «Просвіти». *Діло*. 29 квітня 1933. Ч. 189. С. 2.

References:

1. Hnot, S. (2001) Hreko-katolytska tserkva i orhanizatsiia suspilnoi opiky Halychyny (1921-1939) [Greek Catholic Church and the organization of public guardianship of Galicia (1921-1939)]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 6, 299–309. [in Ukrainian].
2. Bilavich, G. & Savchuk, B. (1999) Tovarystvo «Ridna shkola» (1881-1939) [Society «Native School» (1881-1939)]. Ivano-Frankivsk: Lileya – NV. [in Ukrainian].
3. Mudryi, V. (1932) Mirkuvannia z nahody reformuvannia shkilnoho ustroiu. [Reflections on the reform of the school system]. *Dilo*. 27 kvitnia, 172. [in Ukrainian].
4. Mudryi, V. (1933) Polozhennia ukrainskoho narodu v Polishchi. [The situation of the Ukrainian people in Poland]. *Dilo*. 6 lystopada, 268. [in Ukrainian].
5. Torzecki, R. (1989) The Ukrainian question in Poland in the years 1923-29. [in Polish]
6. Mudryi, V. (1928) Kolys i teper. [Then and now]. *Dilo*, 8 hrudnia, 153. [in Ukrainian].
7. Sadowska, J. (1999). jędrzejewicz's education reform in the years 1932-1933. Białystok. [in Polish]
8. Mudryi, V. (1928) Prosvita za 1928 rik. [Enlightenment "for 1928]. *Dilo*, 182. [in Ukrainian].
9. Lishchynskyi, I. (1929) Ukrainske narodne uchytelstvo. [Ukrainian folk teaching]. *Dilo*, 4.07, 146. [in Ukrainian].
10. Virnyi, I. (1933) Kilka katehorii ukrainskoho narodnoho vchytelstva. [Several categories of Ukrainian folk teaching]. *Dilo*, 6.10, 221. [in Ukrainian].
11. Virnyi, I. (1933) V spravi sanatsii «Prosvity». [In the case of rehabilitation of "Enlightenment"]. *Dilo*, 29 kvitnia, 189. [in Ukrainian].

Vladyslav F. Boiechko

*Doctor of history, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6023-4832>
e-mail: osbb53@ukr.net*

Hlieb V. Boiechko

*Master of history, University of Wrocław, Wrocław, Poland
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3534-6258>*

Bibliographic Description of the Article: Boiechko, V. & Boiechko, H. (2021). The system of non-governmental educational institutions of the Ukrainian peasantry in Eastern Galicia and Volhynia in 20-30s of the 20th century. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 25, 6-10. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2021-25-Boiechko

THE SYSTEM OF NON-GOVERNMENTAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE UKRAINIAN PEASANTRY IN EASTERN GALICIA AND VOLHYNIA IN 20-30S OF THE 20TH CENTURY

Introduction. *At the present stage of Ukrainian-Polish relations and the establishment of both states in the world and European communities, the lessons of the restoration of national statehood, the formation and development of the Polish state in the difficult conditions of interwar Europe are becoming especially relevant. The study of the history of the Second Polish Republic is important for domestic historians in terms of the long stay of part of the Ukrainian lands as part of Poland. The processes that took place in the relations between the two peoples during the interwar period are quite complex and require detailed coverage.*

The purpose of our study is to clarify the features of the system of non-governmental education of the Ukrainian peasantry in Eastern Galicia and Volhynia in the 20-30s of the twentieth century.

Results. *Highlighting the state of Ukrainian education in the Ukrainian lands of the Second Polish Republic, we note the influence of the Greek Catholic Church and the clergy on the development of educational processes. Due to the fact that all public schools of different levels of training were only with the Polish language of instruction and access to them was difficult for Ukrainian youth, the church was actively involved in the formation of a network of Ukrainian educational institutions. Institutes at the monasteries of the Basilian Sisters played a significant role in the upbringing of young people. These institutions were similar to dormitories in their organization.*

Conclusion. *During its existence in the Polish state, the Ukrainian education system did not lose its national features, which became possible due to the active activity and cooperation of the intellectuals, cooperatives and the Greek Catholic clergy. “Ridna Shkola” and “Prosvita” became the basis of a system of non-governmental educational institutions in which Ukrainian youth and peasants had the opportunity to study in the Ukrainian language. Despite the objective challenges, Ukrainian societies have managed to organize at the appropriate level the educational process in preschools, people’s schools, teachers’ seminaries, gymnasiums and vocational schools. “Ridna Shkola” and “Prosvita” conducted training courses and lectures for the illiterate, engaged in library and publishing affairs.*

Key words: *peasantry, education, Greek Catholic Church, Eastern Galicia, Volhynia.*

Received 21.11.2020

Accepted 17.05.2021